

K personální politice Viléma II. v německých a pruských ozbrojených silách¹

František Stellner²

ABSTRACT

On Personnel Policy of Wilhelm II in German and Prussian Armed Forces

The study analyses the influence of Wilhelm II, German Emperor on the personnel policy in the armed forces between 1888–1918. It also describes the most crucial events in connection with the level of institutions of the Empire and highest Prussian institutions. The study looks for main actors of individual appointments and examines who was instrumental in key personnel appointments. The study's conclusions are primarily based on analysing non-published sources from the Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, namely the Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Repositur 53, Kaiser Wilhelm II. und Familie. It is also based on reports of Austrian-Hungarian ambassadors in Berlin saved in the Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, namely Abteilung III. (Preußen). The author concludes that Wilhelm II's personnel policy had three stages of development. At the beginning of his rule, he excitedly grasped the chance to “rejuvenate” the corps of generals of the armed forces and to surround himself with people who suited him — people who admired him, did not criticize him, and did not argue with him. From this perspective, he negatively influenced the state of the armed forces because (unlike his predecessors) he focused more on subjective factors rather than objective criteria when assessing the abilities of the members of the armed forces. After 1900, the second stage began, during which the Emperor accepted suggestions for promotions. The third stage — the significant decline of the Emperor's influence on the personnel policy of armed forces — started after the scandals in 1907 and after the beginning of World War I. Wilhelm II's influence on the personnel policy of armed forces can be (similarly to his influence on foreign and internal policies) described as chaotic, unsystematic, and in some instances even destructive, which is why he is partly responsible for the developments during World War I, including the takeover of political decisions by the leaders of the armed forces.

KEYWORDS

Germany; Wilhelm II; Personnel Policy; 1888–1918; Army; Navy

---

1 Tato studie vznikla na Univerzitě Karlově v rámci programu PROGRES Q09: Historie — Klíč k pochopení globalizovaného světa.

2 František Stellner, Ústav světových dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Náměstí Jana Palacha 2, Praha 116 38, Česká republika, frantisek.stellner@ff.cuni.cz

Studie analyzuje vliv císaře a krále Viléma II.³ na personální politiku v ozbrojených silách, popisuje nejzávažnější události související s danou problematikou na úrovni říšských a pruských nejvyšších institucí, a také hledá hlavní aktéry jednotlivých jmenování a zkoumá otázku, kdo se o klíčová personální rozhodnutí zasloužil. Studie rovněž klade otázky, zda byl poslední německý císař schopen vykonávat svá práva a povinnosti, kdo jeho rozhodování ovlivňoval a zda v ozbrojených silách existovala dlouhodobě plánovaná personální politika.

Závěry studie se primárně opírají o analýzu nevydaných pramenů z Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, konkrétně Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Repositur 53, Kaiser Wilhelm II. und Familie. Dále z relací rakousko-uherských velvyslanců v Berlíně uložených v Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, konkrétně Abteilung III. (Preußen). Pro detailní analýzy personální politiky lze využít prameny typu Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kriegsmarine; Rangliste des aktiven Dienststandes der kön. Preußischen Armee u. d. XIII. Armeekorps; Rangliste des aktiven Dienststandes der Kaiserlich Deutschen Marine.

V rámci analýzy byly zpracovány též vydané prameny osobní povahy, především vzpomínky, deníky a korespondence císaře, jeho klíčového přítele Philippa knížete zu Eulenburg-Hertefeld, diplomata Friedricha von Holsteina, říšského kancléře Chlodwiga knížete zu Hohenlohe-Schillingsfürsta, říšského kancléře Bernharda knížete von Bülowa, dvorského hodnostáře Rudolfa von Valentiniho ad. Dále byly využity právní prameny (říšská a pruská ústava), dokumenty říšského sněmu, pruské poslanecké sněmovny a dobový tisk.

Z odborné literatury se navazuje na závěry autorova životopisu Viléma II.⁴ a na studie německé a anglosaské provenience. Klíčový znalec Viléma II., britský historik J. C. G. Röhl obhájil v minulém století tezi o osobní vládě, která z císaře činila hlavního viníka negativního vývoje německé politiky před první světovou válkou. V rámci toho se intenzivně zabýval okolnostmi jmenování všech klíčových představitelů vládních i ozbrojených složek.⁵ K důležitým závěrům v oblasti personální politiky dospěli i historici W. Deist,⁶ G. Ritter⁷ či O. Stein⁸.

3 Studie navazuje na příspěvek STELLNER, F. — VANÍČKOVÁ, R., *Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu*, in: *Dvacáté století — The Twentieth Century*, roč. 6, 2014, s. 126–139. Zásadní životopisné analýzy Viléma II. z poslední doby: KOHLRAUSCH, M., *Der Monarch im Skandal. Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie*, Berlin 2005; MOMMSEN, W. J., *War der Kaiser an allem schuld? Wilhelm II. und die preußischdeutschen Machteliten*, Berlin 2002; RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II.: Der Aufbau der persönlichen Monarchie 1888–1900*, Bd. 2, München 2001; RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II.: Der Weg in den Abgrund: 1900–1941*, Bd. 3, München 2008.

4 STELLNER, F., *Poslední německý císař: Z německých dějin v epoše Viléma II.*, Praha 1995.

5 Kromě již zmíněných dvou dílů životopisu Viléma II. též RÖHL, J. C. G., *Kaiser, Hof und Staat, Wilhelm II. und die deutsche Politik*, München 1988.

6 DEIST, W., *Kaiser Wilhelm II in the Context of His Military and Naval Entourage*, in: RÖHL, J. C. G. — SOMBART, N. (eds.), *Kaiser Wilhelm II. New Interpretations*, Cambridge 1982, s. 169–192; DEIST, W., *Kaiser Wilhelm II. als Oberster Kriegsherr*, in: RÖHL, J. C. G. —

Ve studii byly využity metodické přístupy především politických a sociálních dějin. Vedle popisu a analýzy historické reality předkládá též zobecnění personální politiky v ozbrojených silách konstituční monarchie a analýzu komunikace mezi císařem a nejvyššími veliteli, úředníky a dvořany. Byl analyzován dosud nevyužitý pramenový materiál v archivech, vydané prameny institucionální a osobní provenience, což znamenalo důraz na kritiku pramenů, zhodnocení jejich dokumentární a historické hodnoty a věrohodnosti.

Říšská německá armáda po roce 1871 v mírové době neexistovala, neboť Prusko, Bavorsko, Württembersko a Sasko si ponechaly vlastní armádu, v jejímž čele stál tamější panovník a ministerstvo války.⁹ Nevznikl ani jednotný německý generální štáb či říšský úřad války. Teprve za války se císař ujal vrchního velení nad všemi spolkovými armádními sbory a pruský Velký generální štáb převzal úlohu vrchního velitelství německé pozemní armády. Kontingenty menších spolkových zemí podléhaly vrchnímu velení pruského krále a tvořily součást pruské armády. Císař disponoval právem inspekce u jakéhokoliv útvaru.¹⁰ Na druhou stranu vykonávalo pruské ministerstvo války do jisté míry funkci celoněmeckého orgánu, neboť koordinovalo společnou vojenskou politiku všech spolkových zemí.

Německý císař byl jako pruský král vrchním velitelem pruských ozbrojených sil, které byly největší armádou mezi všemi spolkovými zeměmi. V této oblasti zůstaly panovníkovy pravomoci neomezené. Jmenoval všechny důstojníky a dokumenty, týkající se armády, nevyžadovaly dle pruské ústavy kontrasignaci ministra.¹¹ Parlament nemohl v armádních záležitostech interpelovat, ale mohl využít svého práva na schvalování rozpočtu. Pruskou armádu řídily vedle nejvyššího velitele a jeho kabinetu ještě Velký generální štáb a ministerstvo války, které se zabývalo správními záležitostmi a získáváním finančních prostředků. Generální štáb připravoval plány mobilizace a odpovídal za otázky taktického i strategického vedení války. V mírové době se generální štáb neměl vměšovat do vnitropolitických záležitostí, což zůstávalo pouhou fikcí, neboť šéf generálního štábu a další velitelé byli přímo podřízeni císaři, a tudíž s ním projednávali i bez příslušných politických představitelů taktické politické záležitosti.

V personálních otázkách využíval císař vojenského kabinetu, od roku 1889 také námořního kabinetu, které se rozhodujícím způsobem podílely na většině povýšení,

---

MÜLLER-LUCKNER, E. (eds.), *Der Ort Kaiser Wilhelms II. in der deutschen Geschichte*, München 1991, s. 25–42.

7 RITTER, G., *Staatskunst und Kriegshandwerk. Das Problem des Militarismus in Deutschland, II.: Die Hauptmächte Europas und das wilhelminische Reich (1890–1914)*, München 1973.

8 STEIN, O., *Die deutsche Heeresrüstungspolitik 1890–1914. Das Militär und der Primat der Politik*, Paderborn u. a. 2007.

9 STEIN, s. 27–35. V poslední době např. HOFFMANN, J., *Die sächsische Armee im Deutschen Reich 1871 bis 1918*, Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie an der Philosophischen Fakultät der Technischen Universität Dresden, Dresden 2007.

10 WEGNER, G. — BRADLEY, D. (eds.), *Stellenbesetzung der Deutschen Heere 1815–1939: Die Höheren Kommandostellen 1815–1939*, Bd. 1, Osnabrück 1990, s. 646–758; BREDOW, C. von — WEDEL, E. von, *Historische Rang- und Stammliste des deutschen Heeres, I.-III.*, Osnabrück 1972.

11 STEIN, s. 20–22.

přeložení, vyznamenání a udílení trestů. Vzhledem k úloze a postavení armády v Německu šlo o velmi vlivné orgány.¹² V roce 1888 vznikl z iniciativy Viléma II. Hlavní stan Jeho Veličenstva císaře a krále, jenž se skládal z velitele Hlavního stanu (byl zároveň generálem-pobočníkem), generála à la suite císaře (zároveň velitelem osobní gardové jednotky vyčleněné na ochranu panovníka) a pěti křídelních pobočníků. Tato skupina vojáků patřila ke dvoru a stála ve velmi blízkých vztazích s císařem. Pobočníci museli být panovníkovi neustále k dispozici, doprovázeli ho na cestách a zároveň plnili úlohu osobních strážců a společníků.¹³ U Viléma II. požívali značného vlivu, takže někteří autoři psali o jisté formě vojenské paralelní vlády.¹⁴ Císař se snažil zůstat v centru všeho rozhodování a neustále navyšoval počet funkcí, které podléhaly přímo jemu. Nakonec jich okolo 40, což vedlo k značné decentralizaci, a tím pádem i oslabení velení ozbrojených složek.¹⁵

Vilém II. se ujal vlády v roce 1888. Do té doby se mu dostalo vojenské výchovy, ale neměl žádné bojové zkušenosti, jelikož na rozdíl od svého otce a dědečka nikdy nevelel během skutečné války. Patřil k těm vůdcům, kteří mají teoretické znalosti o vojenské službě, volají po nasazení armády, ale postrádají zkušenosti z boje, takže nejsou dobře informováni o rizicích a důsledcích válečných operací.¹⁶ Vyžíval se v hrdinských pózách a mnoho jeho projevů demonstrovalo odhodlání bránit německé zájmy všemi prostředky. Například list *Der Sozialdemokrat* již 1. července 1888 napsal: „A už v prvních pěti dnech své vlády se Vilém II. postaral, aby se národ nedal ukolébat iluzemi. Proklamace Mému vojsku byla činem prvního dne, tři dny poté následovala střízlivější, nic neříkající výzva Mému národu. Nejdříve vojáci, pak občané! Jedním slovem, vojenský císař!“¹⁷

Zatímco v politické oblasti musel císař čelit velmi silné pozici zakladatele říše, knížeti Ottovi von Bismarckovi, v armádě zaujímal nejvlivnější postavení generál Alfred hrabě von Waldersee, kterého v padesáti šesti letech jmenoval v srpnu šéfem Velkého generálního štábu na výslovné přání osmdesáti osmiletého polního maršála

12 Srov. SCHMIDT-BÜCKEBURG, R., *Das Militärkabinett der preußischen Könige und deutschen Kaiser. Seine geschichtliche Entwicklung und staatsrechtliche Stellung 1787–1918*, Berlin 1933. V roce 1900 tvořilo vojenský kabinet: šéf, 7 důstojníků, 6 tajemníků a 14 registrátorů. K organizaci kabinetu např. SCHWERTFEGER, B. (ed.), *Kaiser und Kabinettschef. Nach eigenem Aufzeichnungen und dem Briefwechsel des Wirklichen Geheimen Rats Rudolf von Valentini dargestellt von Bernhard Schwertfeger*, Oldenburg 1931; WEGNER, s. 1–33; BROSE, E. D., *The Kaiser's Army: The Politics of Military Technology in Germany during the Machine Age, 1870–1918*, New York — Oxford 2001, s. 115–118; JEFFERIES, M., *The Ashgate Research Companion to Imperial Germany*, Farnham 2015, s. 384–385.

13 STEIN, s. 25.

14 RITTER, s. 158, 165.

15 STEIN, s. 25.

16 HOROWITZ, M. C. — STARN, A. C., *How Prior Military Experience Influences the Future Militarized Behavior of Leaders*, in: *International Organization*, Vol. 68, No. 3, 2014, s. 528. Velmi zajímavý je rozbor císařových projevů a výrazů z hlediska militarismu WITTENAUER, V., *Im Dienste der Macht. Kultur und Sprache am Hof der Hohenzollern; vom Großen Kurfürst bis zu Wilhelm II.*, Paderborn — München 2007, s. 261–265.

17 *Der Sozialdemokrat*, Nr. 24, 1. července 1888.

Helmutha hraběte von Moltka, který odešel do penze.¹⁸ Prošel mnohými funkcemi, stal se Moltkeho oblíbencem a v roce 1882 i jeho zástupcem s titulem generálního ubytovatele. Jeho povolání do nejvyšší funkce v ozbrojených silách proto nevyšlo z iniciativy Viléma II., ale bylo završením dlouhodobého vývoje. Zpočátku spolu spolupracovali v naprosté shodě, Waldersee zasvětil mladého císaře do tajů činnosti generálního štábu a oslnil ho především svými fenomenálními zeměpisnými znalostmi.¹⁹ Podle jednoho z diplomatů byl hrabě Waldersee vyřezán ze dřeva, z kterého tvořil „Fridrich Veliký své generály a Napoleon své maršály“.²⁰ Waldersee byl schopným velitelem a stratégem, podle generála von Loe²¹ byl „politicky a vojensky zanícen nezakrotnou ctižádostivostí a náchylný k intrikaření“.²² Postavení, jaké šéf generálního štábu zaujímal v říšské a pruské hierarchii, mu umožnilo stát se nejnebezpečnějším Bismarckovým rivalem. Přes všechnu ctižádost se ale hrabě Waldersee nechtěl stát novým říšským kancléřem, pouze si přál císaře prostřednictvím dalších osobností ovlivňovat.

V období 1888–1890 považovali Walderseeho za císařova hlavního politického důvěrníka. Jeho vlivu se přičítalo i jmenování nového ministra války Julia von Verdy du Vernois v dubnu 1889. Rakousko-uherský velvyslanec napsal do Vídně: „Ve vojenských kruzích odvozují toto jmenování vlivu generála hraběte von Waldersee, jenž je s novým ministrem války již léta úzce spřátelen.“²³ Prvním zásadnějším personálním opatřením Viléma II. proto bylo až jmenování nového šéfa vojenského kabinetu, kterým se stal pětapadesátiletý generál Wilhelm von Hahnke. Císař si ho oblíbil, když Hahnke působil jako městský velitel Postupimi a velitel První gardové divize. Ušlechtilý a staromódně slušný generál se nestavěl císaři na odpor.

Velmi zásadně se Vilém II. ihned po dosednutí na trůn zapojil do budování válečného námořnictva. Bez porady s šéfem Císařské admirality, generálem L. von Caprivim se radil s vedoucím konstrukčního oddělení o plánech na stavbu lodí. Caprivi podal na protest demisi a císař, aby ukázal, že se nenechá omezovat, ji přijal. Učinil tak

18 Vilém II. Moltkem, 9. srpna 1888, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, Brandenburg-Preussisches Hausarchiv (GStA PK, BPH), Rep. 53, Nr. 136. Císař odpověděl kladně na maršálovu žádost o propuštění ze zdravotních důvodů. Waldersee pocházel z pruské vojenské šlechty a byl nerovnorodým potomkem anhaltsko-dessavského vévodského rodu, takže mezi jeho předky patřil i Vilém I. Nasavsko-Oranžský, první nizozemský místodržitel.

19 Generál často doprovázel nejvyššího velitele a například v dubnu 1889 se s ním zúčastnil oslavy kancléřových narozenin. Széchényi Kálnokymu, 3. dubna 1889, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), PA III., 137, fol. 553.

20 BÜLOW, B. Fürst von — STOCKHAMMERN, F. von (hrsg.), *Denkwürdigkeiten, IV.: Jugend- und Diplomatenjahre*, Berlin 1930, s. 609.

21 Walter svobodný pán von Loe-Allner (1828–1908), velící generál VIII. armádního sboru. Vedl s Walderseem čilou korespondenci. K osobnosti pozdějšího polního maršála srov. SCHLÖZER, L. von, *Generalfeldmarschall Freiherr von Loe. Ein militärisches Zeit und Lebensbild*, Stuttgart — Berlin 1914.

22 BISMARCK, O. Fürst von, *Gedanken und Erinnerungen, III.*, Stuttgart, Berlin 1928, s. 260.

23 Széchényi Kálnokymu, 9. dubna 1889, HHStA, PA III., 137, fol. 580.

bez konzultací s politickými představiteli.²⁴ Poněkud překvapivé bylo, že po odchodu Bismarcka z nejvyšších funkcí pak císař „nakomandoval“ do postu říšského kancléře a pruského premiéra právě Capriviho.²⁵

Dalším zásadním zásahem do správy námořnictva byla v roce 1889 reorganizace Císařské admirality a personální obsazení čtyř nových institucí — Vrchního velení, úřadu generálního inspektora námořnictva, císařského osobního námořního kabinetu a Říšského námořního úřadu. Především námořní kabinet zprostředkovával panovníkovy zásahy do námořních záležitostí a vyřizoval personální záležitosti. Do jeho čela jmenoval císař admirála Gustava svobodného pána von Senden-Bibrana, „mírného omezence, ale tvrdošíjného zastávce námořního zbrojení“.²⁶ Císař se však nespokojil s úlohou nejvyššího velitele námořnictva a v roce 1899 převzal post vrchního velitele, takže zrušil Vrchní velení. Došlo k posílení Říšského námořního úřadu a vzniku Štábu admirality. Námořní kabinet a úřad generálního inspektora námořnictva si zachovaly svou působnost i po roce 1899 a to až do zániku monarchie.²⁷

Již v prvních dvou letech své vlády dal Vilém II. jasně najevo, že personální otázky v ozbrojených silách bude řešit, pokud možno bez zasahování dalších osobností. Vystačil si v mnoha ohledech pouze se svými kabinety. Z tohoto důvodu mu nevyhovovala spolupráce s ambiciózním a sebevědomým šéfem generálního štábu Walderseeem, který se patřičně neskláněl před císařským majestátem.²⁸ Waldersee mu dokonce kritizoval jeho velitelské schopnosti. Císař proto zakázal přímou korespondenci mezi vojenskými atašé a šéfem generálního štábu a nedůvěra mezi ním a šéfem generálního štábu vyvrcholila po září 1890, kdy proběhly ve Slezsku manévry. Vilém II. svým velením vyvolal zmatek a zsměšnil se před zahraničními pozorovateli. Poté se snažil svalit odpovědnost na šéfa generálního štábu. Waldersee oprávněně došel k závěru: „On (císař — pozn. F. S.) chce být vlastním šéfem generálního štábu.“²⁹

24 Již v roce 1887 se Vilém obrátil na Bismarcka s dotazem, zda by se generál Caprivi v armádě neměl věnovat armádě. Kancléř tehdy odmítl zasahovat do čistě vojenských záležitostí. O. Bismarck Vilémovi, 28. července 1887, GStA PK, BPH Rep. 53, Nr. 136.

25 STELLNER, *Poslední...*, s. 115–116.

26 RITTER, s. 155. Srv. FRANKEN, K., *Das Marinekabinett Kaiser Wilhelms II. und sein erster Chef Admiral Gustav Freiherr von Senden-Bibran*, Berlin 2015; LAMBERT, A., *Seemacht und Geschichte. Der Aufbau der Seemacht im kaiserlichen Deutschland*, in: ELVERT, J. — HESS, S. — WALLE, H. (Hrsg.), *Maritime Wirtschaft in Deutschland. Schifffahrt — Werften — Handel — Seemacht im 19. und 20. Jahrhundert*. Stuttgart 2012, s. 190–209; BROSE, s. 115–116.

27 GOTTSCHALL, T.-D., *By Order of the Kaiser. Otto von Diederichs and the rise of the Imperial German Navy, 1865–1902*, Annapolis 2003; GUTZWILLER, P.-M., *Die deutschen Kriegsmarinen im 19. Jahrhundert. Fakten — Daten — Zusammenhänge*, Berlin 2014; KELLY, P.-J., *Tirpitz and the Imperial German Navy*, Bloomington 2011.

28 WALDERSEE, A. Graf von, *Denkwürdigkeiten des Generalfeldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee*, hrsg. von Heinrich Otto Meisner, II., Stuttgart — Berlin 1923, s. 125. W. Deist píše o často deklarovaném úmyslu císaře převzít během případné války osobně funkce vyplývající z jeho rozsáhlé velitelské moci. DEIST, W., *Die Armee im Staat und Gesellschaft 1890–1914*, in: STÜRMER, M. (ed.), *Das kaiserliche Deutschland, Politik und Gesellschaft 1870–1918*, Düsseldorf 1970, s. 316.

29 WALDERSEE, A. Graf von, s. 179.

V únoru 1891 byl ze své funkce náhle a nečekaně odvolán.³⁰ Personální změna na nejvyšším místě byla iniciována císařem a velkou roli v ní hrála vedle nežádaného zasahování Walderseeho do politických otázek i panovníkovy antipatie vůči němu.³¹

Novým šéfem generálního štábu se stal Walderseeho zástupce, generál bez politických ambicí, Alfred hrabě von Schlieffen. Jeho povolání smazala negativní dojem z unáhlené personální změny, neboť Schlieffen byl „přirozeným“ nástupcem Walderseeho a požíval v armádě náležitý respekt. S císařem vycházel velmi dobře, zásadně nekritizoval jeho zásahy ve vojenské oblasti.³²

Druhý říšský kancléř během vlády Viléma II., generál Caprivi nebyl schopen účinně zasahovat do personálních otázek v armádě a jeho další pokles autority byl patrný i v roce 1893, kdy císař bez jeho souhlasu jmenoval Walthera Bronsarta von Schellendorfa pruským ministrem války.³³ Opoziční tisk navíc odkazoval na fakt, že ministrův bratr Paul zastával stejný post v letech 1883–1889, což působilo ve prospěch narůstající kritiky poměrů u dvora. Zmíněné jmenování potvrzuje tezi o politicky slabém postavení kancléře Capriviho v důsledku slabé podpory císaře.³⁴ Vilém II. sice chtěl vládnout i vykonávat funkci kancléře, ale nemínil věnovat takovému postavení dostatek času a energie, takže k reálné „osobní vládě“ nikdy nedošlo. Negativním důsledkem bylo, že v personální politice získali velmi vlivné postavení jeho nejbližší přátelé a poradci, především hrabě Philipp zu Eulenburg. Ten hrál zásadní roli při jmenování kancléřů knížete Chlodwiga zu Hohenlohe-Schillingsfürsta³⁵ a Bernharda von Bülowa³⁶.

30 Při udělování řádů během císařových narozenin ho monarcha osobně dekoroval velkokomturským křížem Domácího hohenzollernského řádu a jako by nic mu oznámil, že ho jmenoval velícím generálem v Hamburku-Altoně. Zcela konsternovaný Waldersee se nezmohl na slovo, ale poslušně podal demisi. STELLNER, *Poslední...*, s. 119.

31 V roce 1900 Vilém II. navrhl a prosadil do čela expedičního sboru velmocí do Číny generála Walderseeho. A povýšil ho na polního maršála. Rozhodl o tom sám, kancléře se vůbec neptal. Bylo to špatné rozhodnutí, neboť se tím negativně zatížily vztahy s čínskou vládou. Srov. ECKARDSTEIN, H. F. von, *Lebenserinnerungen und politische Denkwürdigkeiten von Botschaftsrat a. D. Hermann Freiherrn von Eckardstein, II.*, Leipzig 1919, s. 187; Schweinitz manželce, 9. července 1900, SCHWEINITZ, W. von (ed.), *Briefwechsel des Botschafters General v. Schweinitz*, Berlin 1928, s. 347; EBEL, G. — BEHNEN, G. (hrsg.), *Botschafter Paul Graf von Hatzfeldt Nachgelassene Papiere 1838–1901, II.*, Boppard am Rhein 1976, Nr. 824, s. 1331, pozn. č. 1; Hohenlohe Holsteinovi, 10. srpna 1900, RICH, N. — FISHER, M. H. — FRAUENDIENST, W. (ed.), *Die geheimen Papiere Friedrich von Holstein, IV.*, Göttingen 1963, Nr. 740, s. 175; VIERHAUS, R. (ed.), *Am Hof Der Hohenzollern. Aus dem Tagebuch der Baronin Spitzemberg 1865–1914*, Göttingen 1979, s. 197; k personálním záležitostem výpravy WEGNER, s. 605–606.

32 VILÉM II., *1878–1918*, Praha — Brno 1922, s. 159. K hodnocení jeho plánu srov. HOLMES, T. M., *Schlieffen and the Avoidance of Tactics: A Reinvestigation*, in: *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 27, No. 4, 2004, s. 663–684.

33 FRALEY, J. D., *Government by Procrastination: Chancellor Hohenlohe and Kaiser William II, 1894–1900*, in: *Central European History*, Vol. 7, 1974, No. 2, s. 178.

34 STELLNER, F., *Poslední...*, s. 140–143.

35 FRALEY, s. 159–183.

36 K nejnovějším kvalitním životopisům a studiím např. WINZEN, P., *Reichskanzler Bernhard von Bülow. Mit Weltmachtphantasien in den Ersten Weltkrieg: eine politische Biographie*, Re-

O Eulenburgově negativním ovlivňování personální politiky svědčí například fakt, že jednoho ze svých nejbližších přátel, Kuna hraběte von Moltkeho doporučil panovníkovi jmenovat generálem a šéfem 2. oddělení generálního štábu. Přitom hrabě neměl požadované zkušenosti a schopnosti, takže se stal jen velitelem „na oko“, pobíral plat a dosavadní šéf zůstal jeho zástupcem a nadále oddělení řídil. Na dvoře se podívovali císařově neskrývanému protěžování hudebně nadaného, ale vojensky nekompetentního aristokrata. V armádě koloval vtip, že má Moltke vytvořit v generálním štábu hudební oddělení a později jako jeho šéf dirigoval evropský koncert.³⁷

V devadesátých letech 19. století se stupňovalo nadšení Viléma II. pro válečné námořnictvo. Eulenburg a Bülow se zasloužili o vzestup o Alfreda von Tirpitz, kterého císař pod jejich vlivem již v roce 1891 označil za „budoucí hlavní pilíř námořnictva“.³⁸ Tirpitz byl organizátorem velkého stylu a jako přesný pozorovatel se dokázal pohybovat za politickými kulisami. V roce 1897 převzal post státního tajemníka Říšského námořního úřadu a zahájil podle svého jména nazvaný dlouhodobý plán na vybudování válečné flotily schopné čelit britskému loďstvu. Po Bismarckovi se stal nejschopnějším, nejstálejším a nejzdatnějším ministrem císařského Německa. Označovali ho za agresivního, bezohledného, despotického a zběsilého. Neustále si na něj stěžovali politici i vojáci, ale monarcha jim na to odpovídal: „Budete s ním muset vyjít. To musím já také.“³⁹

Do roku 1900 dokázal Vilém II. s pomocí personální politiky obklopit se lidmi, kteří splňovali jeho představy a realizovali politickou linii, která ve vnitropolitické či zahraničněpolitické oblasti našla dostatečnou podporu mocenských opor císařství. Pokud se monarcha svými unáhlenými rozhodnutími dostal do rozporu se zájmy vládnoucích špiček politických a ekonomických kruhů, nemohl ze střetu vyjít vítězně. Určité zásahy a rozhodnutí někteří historikové přeceňovali, například J. C. G. Röhl uvádí jmenování Tirpitz pruským ministrem za důkaz toho, že Vilém II. byl svým „vlastním kancléřem“.⁴⁰ Odpor ministrů vůči záměru jmenovat Tirpitz členem pruské vlády byl marný.⁴¹ Též ministra války Karla von Einema si v roce 1903

---

gensburg 2013; GRAML, H., *Bernhard von Bülow und die deutsche Aussenpolitik. Hybris und Augenmass im Auswärtigen Amt*, München 2012.

- 37 VIERHAUS, s. 214. Kuno hrabě von Moltke nebyl blízkým příbuzným šéfa generálního štábu, hraběte Moltkeho. Kuno pocházel z württemberské linie rodu.
- 38 Caprivi Tirpitzovi, 28. března 1891, cit. dle: WINZEN, P., *Zur Genesis von Weltmachtkonzept und Weltpolitik*, in: RÖHL, J. C. G. — MÜLLER-LUCKNER, E. (eds.), *Der Ort Kaiser Wilhelms II. in der deutschen Geschichte*, München 1991, s. 192.
- 39 VIERHAUS, s. 180. V roce 1909 působilo v německém námořnictvu 29 admirálů a 1 706 důstojníků. KAISERLICHES STATISTISCHES AMT, *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Zeitschriftenband 1909*, Berlin 1910, s. 303.
- 40 RÖHL, J. C. G., *Deutschland ohne Bismarck. Die Regierungskrise im zweiten Kaiserreich 1890–1900*, Tübingen 1969, s. 251. Kancléř se již v březnu 1898 dotazoval, zda opravdu císař hodlá Tirpitz jmenovat pruským státním ministrem. Hohenlohe Vilémovi II., 23. března 1898, GStA PK, BPH Rep. 53, Nr. 234. Ke sporům při jmenování nového ministra války Heinricha von Goßlera srv. STALMANN, V., *Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst: 1819–1901. Ein deutscher Reichskanzler*, Paderborn — München 2009, s. 264–270.
- 41 MÜLLER, K.-A. von (ed.), *Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst. Denkwürdigkeiten der Reichskanzlerzeit*, Stuttgart — Berlin 1931, s. 436.

císař vybral sám, nedostával se s ním do sporů, neboť podle panovníkových slov „*dělá pouze to, co mu císař rozkáže*“.⁴² Ve skutečnosti ministr dokázal jako zkušený dvořan předstírat, že následuje rady svého panovníka, při tom se několikrát ohradil proti zásahům Viléma II. do odborných záležitostí. V oblasti personální politiky se však do sporu nedostali.⁴³

Co se týče personální politiky v ozbrojených silách v rámci císařské rodiny, Vilém II. pokračoval v tradicích svého rodu a preferoval pro syny a příbuzné vojenské povolání. Jeho synům se dostalo vojenské výchovy a velmi brzy odešli do kadetek, přestože se tomu jejich matka, císařovna Viktorie Augusta snažila všemi prostředky zabránit. Korunní princ Vilém přešel z kadetky k 1. gardovému pluku do Bonnu. Jako velitel pluku nastoupil v jedné posádce u Gdaňska. Císařův jediný bratr, průměrně inteligentní Jindřich se věnoval kariéře námořního velitele. V roce 1897 ho jmenovali velitelem křižníku Deutschland a o rok později velitelem eskadry křižníků ve východní Asii. „*Princ je vždy svěží a spokojený, má zájem o všechno, co císař čte či dělá, ... císaři se na něm nejvíce líbí jeho optimismus*“, poznamenal císařův pobočník.⁴⁴

Zásadní zlom ve vývoji personální politiky Viléma II. nastal v souvislosti s tzv. Hardenovou aférou, která odhalila homosexualitu nejbližšího císařova přítele a poradce, knížete Eulenburga a jeho tzv. liebenberského okruhu.⁴⁵ Císaře si zpočátku nikdo netroufl o aféře informovat, teprve korunní princ ukázal otci 2. května 1907 příslušné výtisky denního tisku. Vilém II. zakročil přehnaně rázně a energicky, neboť chtěl ukázat, že neměl s údajnými špinavostmi nic společného. Eulenburgovi odebrali Nejvyšší řád Černého orla a proti zkompromitovaným důstojníkům zahájila vojenská justice vyšetřování. U dvora oficiálně obviněním vůči Eulenburgovi nevěřili, ale na císařův pokyn se postižené osobnosti staly nevídanými hosty. To ještě před soudním vyšetřováním naznačilo, že nejvyšší pán je považuje za vinné. Kdyby vyčkal výsledků vyšetřování, nehodil přátele z „morálního fanatismu“ přes palubu a netrval na soudním očistění, asi by nikdy nedošlo k tak obrovskému skandálu. Během následujících soudních jednání se například rozebíral intimní manželský život generála Kuna hraběte Moltkeho. Na veřejnost se dostaly i Moltkeho dopisy Eulenburgovi, ve kterých líčil dvorský život nevybíranými a ironickými slovy. Německá společnost byla konsternována zbabělostí, bezcharakterností a bezhlavostí účastníků procesů.⁴⁶

Po Eulenburgově odchodu od dvora se již žádnému dvořanu či politikovi nepodařilo navázat s císařem tak blízký přátelský vztah a natolik ovlivňovat personální politiku. Po odstranění jeho kruhu se uvolnil prostor pro ovlivňování císaře ze

42 Cit. dle: RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Bd. 3...*, s. 532.

43 LAUTMANN, R., *General Karl von Einem (1853–1934) als Figur der Zeitgeschichte. Eine Expertise*, Bremen 2010, s. 2–3.

44 KOENIGSWALD, H. von (ed.), *Der Kaiser in Holland. Aufzeichnungen des letzten Flügeladjutanten Kaiser Wilhelms II., I.: Amerongen und Doorn 1918–1923*, München 1967, s. 178.

45 DOMEIER, N., *The Homosexual Scare and the Masculinization of German Politics before World War I.*, in: *Central European History*, Vol. 47, No. 4, 2014, s. 737–759; STELLNER, F. — VANÍČKOVÁ, R., *Personální ...*, s. 126–139.

46 STELLNER, *Poslední...*, s. 269–299; DOMEIER, *The Homosexual...*, s. 740–741; LAUTMANN, s. 3; BROSE, s. 133–135.

strany dvorského doprovodu a armádních špiček. Na počátku roku 1906 odešel hrabě Schlieffen z funkce šéfa generálního štábu. Na jeho místo nastoupil Helmuth von Moltke ml., synovec polního maršála Helmutha st. hraběte von Moltkeho. Vilém II. jeho jmenování prosadil, neboť sympatického generála znal jako svého bývalého pobočníka a spoléhal i na věhlas jeho jména. Námitky šéfa vojenského kabinetu a ministra války jednoduše nebral v potaz. V novém šéfovi generálního štábu našel císař neocenitelného poradce, který se nebál říci, co si myslí. Vysoce kultivovaný, statečný, slušný, charakterní a vzdělaný generál se mnohému naučil od strýce, po jehož boku stál deset let jako pobočník. Osvědčil se jako profesionál v čele generálního štábu v mírové době.⁴⁷

Pokud bychom měli zhodnotit proces personálního rozhodování císaře, musíme konstatovat, že jeho vojenský kabinet i šéf generálního štábu se při předkládání návrhů na povýšení drželi tzv. kvalifikačních zpráv a císař zasahoval pouze v okamžicích, kdy dotyčného znal, nebo když podlehl radám svého okolí či svému temperamentu. Podle hraběte Lerchenfelda se z těchto důvodů Vilému II. často nedařilo preferovat na velitelská místa správné kandidáty: „Dědeček (Vilém I. — pozn. F. S.) měl svůj vlastní úsudek ve vojenských záležitostech, zvláště v personální otázce armády a zůstával vždy věčný. Toto vše Vilémovi II. chybělo.“⁴⁸ Mnozí historici s touto tezí souhlasili. Například Oliver Stein psal o „svěrázné kombinaci teatrálního romantismu a nadšení pro technickou modernu“.⁴⁹

Nejsubjektivnější personální politiku císař uplatňoval při výběru svých pobočníků. Postupoval zcela podle subjektivních hledisek, nikoliv podle schopností či praxe. Funkce pobočníka byla velmi specifická. O tom svědčí i popis jednoho z nich: „Nevím, koho jeho jmenování více překvapilo, zda majora či jeho přátelé a známé, ve společnosti byl nemožný, neměl nejmenší talent na jazyky a jako zarytý Prus vždy hovořil o králi, nikoli o císaři... Ale vůči svému králi se choval skoro jako k bohu. Při každém pozdravení císaři líbal ruku, ne však ze servilnosti, nýbrž z vnitřního přesvědčení. Je pochopitelné, že si císař vysoce cenil tohoto vymírajícího typu dvořana a začlenil ho do svého úzkého okruhu.“⁵⁰ Major si velmi těžce zvykal na dvorskou atmosféru, dokonce se přiznal, že po návratu ze služby ve svém bytě vždy nejdříve třikrát velmi nahlas a ze všech sil zařval a poté proležel celý den v posteli.

Také mnoho velících generálů si císař vybral proto, že mu byli příjemní a často dříve sloužili u 1. gardového pluku. V mírové době se vojenské špičky potýkaly s vážným problémem, že nikdo neměl skutečné válečné zkušenosti a vojáci v nejvyšších funkcích nemohli své kvality prokázat. Část důstojnického sboru plnila své povinnosti bez nároku na osobní výhody, ale příliš nedůvěřovala novinkám a změnám. Jinou skupinu lze označit za „dvorské generály“, kteří tíhli k vnějšímu lesku, pře-

47 STELLNER, *Poslední...*, s. 316, 325–327, 330–336.

48 ALBRECHT, D. (ed.), *Hugo Graf Lerchenfeld-Köfering, Kaiser Wilhelm II. als Persönlichkeit und Herrscher*, Kallmünz 1985, s. 38.

49 STEIN, s. 24.

50 GÖRLITZ, W. (ed.), *Der Kaiser... Aufzeichnungen des Chefs des Marinekabinetts Admiral Georg Alexander von Müller über die Ära Wilhelms II.*, Göttingen — Berlin — Frankfurt a. M. — Zürich 1965, s. 188–189.

hlídkám a reprezentaci. Chtěli se zalíbit císaři a zajistit si dobrou kariéru. Existovala i skupina, která se neuzavírala před reformními myšlenkami a snažila se armádu co nejlépe připravit na budoucí válku. K reformátorům patřili například Colmar svobodný pán von der Goltz, Gottlieb hrabě von Haeseler, Hartwig von Beseler, Moritz svobodný pán von Bissing či sasko-meiningenský korunní princ Bernhard.

Během první světové války se pozice císaře jako nejvyššího velitele značně změnila. Teoreticky vedl válečný stav k podřízení civilní moci vojenským orgánům, v jejichž čele stál panovník jako vrchní velitel. Generální štáb se téměř výlučně zabýval vedením válečných operací, panovníkův vojenský kabinet nepřicházel v úvahu, proto se koordinátorem mezi armádou a civilní správou stalo pruské ministerstvo války. Jako vrchní velitel mohl Vilém II. doporučovat či korigovat vojenskou strategii pozemního vojska a námořnictva, ale prokázal dost prozíravosti a přenechal rozhodování profesionálům. Již v listopadu 1914 císař prohlásil: „Generální štáb mi téměř nic neříká a na nic se mě také neptá. Pokud má někdo v Německu dojem, že velím armádě, pak se velmi mylí. Piji čaj, štípu dřevo a procházím se, a čas od času se dozvím, co bylo učiněno.“⁵¹ Císař se nestal syntézou nejvyšší státní a vojenské moci, přenechal velení armádním institucím a politické otázky odpovědnému říšskému kancléři. Rozhodně neměl rozhodující vliv na vedení válečných operací a správu zázemí.⁵² Nevykonával úlohu koordinátora mezi vedením války a politikou, jak mu podle ústavy náleželo. Na takový úkol mu scházely síly i schopnosti, proto ho špičky německé armády odsunuly na vedlejší kolej.

Důležitou úlohu sehrály během války panovníkovy osobní kabinety, které nadále ovlivňovaly obsazení všech nejvyšších funkcí a odstraňovaly kompetenční spory mezi rivalizujícími složkami uvnitř branných sil a mezi vojenskou a civilní správou. V době narůstající moci šéfa vrchního velitelství se velmi často postavily na stranu politiků a odmítaly akceptovat všenněmecké výzvy. Po roce 1916 jejich vliv upadal úměrně s mocenským poklesem Vilémovy pozice.⁵³

Poslední zásadní personální rozhodnutí ovlivnil Vilém II. po porážce na Marně poté, co Moltke požádal o odvolání. Císař prosadil do čela generálního štábu (vrchního velitelství) ministra války, generála Ericha von Falkenhayna. Bülowův nástupce ve funkci říšského kancléře Theobald von Bethmann Hollweg nepovažoval nového šéfa generálního štábu stejně jako Tirpitz za spolehlivého spojence. Nakonec dosáhl spolu s vojenským kabinetem i s příslušníky císařské rodiny, že oba císař odvolal, v létě 1916 vyzdvihl na post šéfa vrchního velitelství německé armády polního maršála Paula von Hindenburga a prvním generálním ubytovatelem generála Ericha Ludendorffa.⁵⁴ Kancléř se velmi mylil, když povolal oba zmíněné velitele na nejvyšší místa v armádě, neboť velmi záhy zastínil nejen říšského kancléře ale i Viléma II. zatímco Falkenhayn se vměšoval pouze do zahraniční politiky, nové vrchní velitelství

51 Cit. dle: WHITTLE, T., *Kaiser Wilhelm II. Biographie*, München 1979, s. 346.

52 K personálním obsazením během první světové války srov. WEGNER, s. 607–623.

53 STELLNER, F., *K tzv. „osobní vládě“ posledního německého císaře Viléma II.*, in: *Dvacáté století — The Twentieth Century*, č. 1, 2011, s. 31–42.

54 Srov. např. Bethmann Hollweg Valentinimu, 12. března 1915, 22. srpna 1915, 14. června 1916, SCHWERTFEGER, s. 226–230.

začalo mohutně zasahovat i do vnitřní politiky. Nakonec vrchní velitelství dominovalo při řízení válečných, zahraničně politických i vnitropolitických opatření. Během války byly císařova role v personální politice již pouze symbolická. Vždy vyhověl návrhům vrchního velitelství.

Personální politika Viléma II. prošla třemi fázemi vývoje. Na počátku vlády se s nadšením chopil možnosti „omladit“ generalitu ozbrojených sil a obklopit se lidmi, kteří mu vyhovovali, to znamená vesměs ho obdivovali, nekritizovali ho a nepolemizovali s ním. Z tohoto pohledu negativně ovlivnil personální stav ozbrojených sil, neboť na rozdíl od svých předchůdců dával větší prostor subjektivním faktorům než objektivním zhodnocením schopností příslušníků ozbrojených sil. Po roce 1900 nastala druhá fáze, kdy císař již více akceptoval návrhy na povýšení. Třetí fáze zásadního oslabení vlivu císaře na personální politiku ozbrojených sil nastala po skandálech po roce 1907 a po vypuknutí první světové války.

Císař se ale při personálním působení řídil platnou říšskou a pruskou ústavou a pouze výjimečně se postavil proti návrhům nejvyšších velitelských struktur ozbrojených sil a politických představitelů. Vliv Viléma II. na personální politiku v ozbrojených silách lze v mnoha okamžicích podobně jako v zahraničně politické a vnitropolitické oblasti označit za chaotický, nesoustavný a někdy i zhoubný. Proto nese svůj díl odpovědnosti za vývoj během první světové války, včetně převzetí politických rozhodování velením ozbrojených sil.

